

9. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №№ 40-41. Ст. 492.
10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.
11. Мамчур М.І., Новосад А.С. Порядок визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення померлою. *Теоретичні та практичні проблеми застосування норм цивільного, трудового та господарського права в сучасних умовах* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Донецьк. 23 лист. 2018 р. Донецьк, 2018. С. 42–44.
12. Шиманович О.Н. Процессуальные особенности рассмотрения судом дел о признании физического лица безвестно отсутствующим и объявлении его умершим. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия: Юридические науки*. 2010. № 1. С. 87–90.
13. Бобко В.Г., Жолондівський Л.О. Особливості судового розгляду цивільних справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою. *Право і суспільство*. 2018. № 1. Ч. 2. С. 49–54.
14. Зобов'язальне право : теорія і практика. Навч. посібник / за ред. О.В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 912 с.
15. Поляков И.Н. Ответственность по обязательствам вследствие причинения вреда. Москва : Городец, 1998. 172 с.
16. Маслов В. Обязательства из причинения вреда. Учеб. пособие. Харьков : 1961. 103 с.
17. Малейн Н.С. Гражданско-правовая ответственность за причинение смерти кормильцу. Москва : Госюриздат, 1960. 124 с.

УДК 347.91/95

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.2.11>

КОРОЄД С.О.

ПИТАННЯ ВЧИНЕННЯ СУДОМ ОКРЕМИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ У ПЕРІОД ЗУПИНЕННЯ ПРОВАДЖЕННЯ В ЦИВІЛЬНІЙ СПРАВІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИЗНАЧЕННЯМ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

У статті наводяться процесуальні наслідки, які тягне за собою зупинення провадження у справі. Пропонується визначити поняття зупинення провадження не через темпоральні (часові) критерії, а через значення слова «провадження». Ззначається, що в умовах зупиненого провадження суд не може здійснювати тих процесуальних дій, які тягнуть за собою зміну стадії чи етапів окремої стадії цивільного процесу, тобто зумовлюють подальший рух справи. Обґрунтовується, що в період зупинення провадження у справі у зв'язку із призначенням експертизи суд може вирішувати питання забезпечення позову чи доказів або клопотання експертів про надання додаткових матеріалів без відновлення провадження у справі. Визначається строк, на який зупиняється провадження у справі у зв'язку з призначенням експертизи. Дається аргументація, що для поновлення провадження у справі (у разі повернення до суду матеріалів без виконання експертизи) необхідним є скасування раніше постановленої ухвали про призначення експерти. Наголошено, що в цивільному судочинстві в одних справах судді просто поновлюють провадження у справі та продовжують її розгляд (або обговорюють у судовому засіданні питання неможливості проведення експертизи), в інших справах судді спочатку скасовують ухвалу про призначення експертизи, а потім вже поновлюють провадження в справі. З'ясовано, що відсутня процесуальна заборона на вирішення судом питань про вжиття заходів забезпечення позову чи забезпечення доказів (тобто питань,

безпосередньо не пов'язаних із проведенням судової експертизи) в період зупиненого провадження при призначенні експертизи, навіть якщо матеріали справи перебувають в експертній установі. Крім того, сама мета процесуальних інститутів забезпечення позову і забезпечення доказів вимагає невідкладного вчинення відповідних процесуальних дій із боку суду. При цьому забезпечення позову допускається на будь-якій стадії розгляду справи; заява про забезпечення позову розглядається судом не пізніше двох днів із дня її надходження без повідомлення учасників справи, а забезпечення доказів розглядається не пізніше п'яти днів із дня її надходження до суду.

Ключові слова: *цивільне судочинство, цивільна справа, зупинення провадження, призначення експертизи, судової експертизи, поновлення провадження у справі, скасування ухвали, процесуальні дії, рух справи, забезпечення позову і доказів.*

The article outlines the procedural implications of the suspension of proceedings. It is suggested to define the notion of suspension of proceedings not because of temporal criteria, but because of the meaning of the word “proceedings”. It is noted that if proceedings being suspended, the court cannot carry out those procedural actions which entail a change of stage or phase of a separate stage of the civil process, that is, which lead to the further motion of the case. It is justified that, during the suspension of proceedings in connection with judicial expertise, the court may decide whether to secure a claim or evidence or to request experts to provide additional materials without resuming the proceedings. It is determined the period for which the proceedings are suspended in connection with judicial expertise. It is justified that in order to reopen the case (in case the materials are returned to court without the expertise being carried out), it is necessary to cancel previous court ruling on judicial expertise. It is emphasized that in civil proceedings in some cases judges simply resume the proceedings and continue their consideration (or discuss in court the impossibility of conducting an examination), in others cases judges first revoke the decision to appoint an examination, and then resume proceedings. It was found that there is no procedural prohibition on the court to decide on measures to secure the claim or provide evidence (ie issues not directly related to the forensic examination) during the suspended proceedings at the appointment of the examination, even if the case is in an expert institution. Moreover, the very purpose of the procedural institutions of securing the claim and providing evidence requires the immediate taking of appropriate procedural actions by the court. In this case, securing the claim is allowed at any stage of the case; the application for securing the claim is considered by the court no later than two days from the date of its receipt without notifying the parties to the case, and the securing of evidence is considered no later than five days from the date of its receipt in court.

Key words: *civil proceedings, civil case, suspension of proceedings, appointment of expertise, judicial expertise, resumption of proceedings, cancellation of court ruling, procedural steps, motion of the case, securing the claim and evidence.*

Вступ. Завдання цивільного судочинства, яким є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ із метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави (ч. 1 ст. 2 ЦПК), виконується в межах провадження в конкретній цивільній справі, під час якого сторонами і судом вчиняються різні процесуальні дії, які передують ухваленню судом рішення по суті справи. В окремих випадках для повного встановлення обставин справи, які входять до предмета доказування, необхідним є призначення судової експертизи.

Постановка завдання. У тих справах, в яких судді не зупиняють провадження у справі у зв'язку із призначенням судової експертизи (оскільки згідно з п. 5 ч. 1 ст. 252 ЦПК зупинення провадження у справі у разі призначення судом експертизи є правом суду, а не обов'язком), окреслені нижче проблеми, яким буде присвячена наша стаття, не виникають. Проблемні питання виникають саме у зв'язку із зупиненням провадження у справі. У колі теоретиків, юристів-практиків та самих суддів немає єдиної думки щодо можливості вчинення учасниками справи та судом окремих необхідних за конкретних обставин і на конкретній стадії процесуальних дій у справі в період зупинення в ній провадження у зв'язку з призначенням судової експертизи.

Наприклад, у разі призначення експертизи та зупинення у зв'язку з цим провадження у справі, а також направлення матеріалів справи до експертної установи та надходження після цього клопотання експерта про надання додаткових матеріалів чи про погодження більш тривалого часу проведення експертизи судова практика не має однозначної відповіді, які дії має вчинити суд для вирішення клопотання: чи варто забрати справу з експертної установи, відновити провадження та призначити судові засідання? [1].

У господарському судочинстві це питання вирішується однозначно, адже господарські суди в такій ситуації керуються відповідними роз'ясненнями Пленуму Вищого господарського суду України, згідно з якими клопотання судового експерта про надання додаткових матеріалів розглядається господарським судом після поновлення провадження у справі; за необхідності для розгляду такого клопотання суд може витребувати матеріали справи з експертної установи, а також повідомити учасників судового процесу про час і місце проведення відповідного судового засідання. Після розгляду клопотання провадження у справі знову зупиняється, а матеріали справи, якщо вони витребувалися судом, надсилаються до експертної установи (абз. 5 п. 11 Постанови Пленуму Вищого господарського суду України від 23.03.2012 р. № 4).

Немає однозначної відповіді й щодо можливості вирішення судом, наприклад, питань про вжиття заходів забезпечення позову чи забезпечення доказів у період зупиненого провадження та надіслання матеріалів справи до експертної установи для проведення експертизи. Водночас законодавчо невизначеним є питання чинності ухвали про призначення судової експертизи в разі повідомлення експертом суду про неможливість надання висновку та повернення до суду матеріалів справи (в аспекті необхідності скасування судом такої ухвали). Розв'язання окреслених вище спірних питань й ставить за мету наша стаття.

Результати дослідження. Оскільки питання стосовно можливості вчинення судом окремих процесуальних дій постає саме у зв'язку із зупиненням провадження у справі, з'ясуємо передусім процесуальні, передбачені ЦПК наслідки, які тягне за собою зупинення провадження у справі (зокрема, у зв'язку із призначенням судової експертизи), а також погляди на цей процесуальний інститут провідних вчених-процесуалістів.

Так, перш за все, зупинення провадження у справі зупиняє перебіг процесуальних строків. Саме такий процесуальний наслідок прямо передбачений ч. 1 ст. 125 ЦПК. З дня поновлення провадження у справі перебіг процесуальних строків продовжується. Провадження у справі продовжується зі стадії, на якій його було зупинено (ч. 2 і ч. 3 ст. 254 ЦПК).

Проте варто враховувати, що судова експертиза в цивільному судочинстві за новим ЦПК має призначатись, за загальним правилом, лише в підготовчому провадженні. У такому разі (якщо судова експертиза призначена в підготовчому провадженні) провадження у справі зупиняється на весь час проведення експертизи (п. 9 ч. 1 ст. 253, п. 5 ч. 1 ст. 252 ЦПК). Якщо ж судова експертиза призначається на стадії розгляду справи по суті, то зупинення провадження на цій стадії з підстав призначення судової експертизи фактично заборонено (це випливає з положень ч. 3 ст. 210 ЦПК).

Про інші процесуальні наслідки ЦПК не згадує. Водночас провідні вчені-процесуалісти неоднозначно визначають характер зупинення провадження: тимчасове припинення здійснення процесуальних дій щодо розгляду справи [2, с. 250–251]; тимчасове припинення судом вчинення процесуальних дій під час судового розгляду [3, с. 238]; тимчасове припинення провадження у справі, коли суд не може продовжувати розгляд справи [4, с. 651]; перерва в судовому розгляді [5, с. 609].

Вказані визначення поняття «зупинення провадження у справі» сформульовані лише через темпоральні (часові) критерії поняття зупинення. Проте оскільки слово «зупинення» вживається одночасно зі словом «провадження», тому етимологічне значення останнього не можна залишати поза увагою. Провадження визначається як процесуальна діяльність, яка здійснюється в рамках конкретної справи та проходить певні стадії (етапи). У цивільному судочинстві процесуальна діяльність суду та інших учасників процесу в межах конкретної цивільної справи спрямована на її розгляд і вирішення [6, с. 258].

Розгляд і вирішення цивільної справи охоплює вчинення судом процесуальних дій щодо розгляду і вирішення по суті тих вимог, які були викладені у відповідній заяві (позовній заяві), яка стала процесуальним засобом порушення цивільного судочинства [7]. Якщо ж суд таких дій не здійснює (тобто не заслуховує пояснення учасників справи, не досліджує докази та не ухвалює рішення по суті спору), то подальший рух цивільної справи не відбувається (стадії чи етапи окремих стадій цивільного процесу не змінюються), а отже, провадження в ній не здійснюється (процес в справі не проходить).

Необхідною передумовою для застосування такого необов'язкового виду зупинення провадження у справі, як призначення судом експертизи, мають бути обставини, що перешкоджають її розгляду по суті заявлених позовних вимог. Такою обставиною як раз і буде необхідність отримати висновок експерта як один зі важливих доказів.

З викладеного вище випливає, що в умовах зупиненого провадження суд не може здійснювати тих процесуальних дій, які тягнуть за собою зміну стадії чи етапів окремої стадії цивільного процесу, тобто зумовлюють подальший рух справи (іншими словами, справа по суті заявлених позовних вимог «не розглядається»). Це також підтверджують положення ч. 3 ст. 254 ЦПК (провадження у справі продовжується зі стадії, на якій його було зупинено). Тому заборона на вчинення інших процесуальних дій, які не тягнуть вищенаведені наслідки, не поширюється.

Таким чином, повертаючись до питання, порушеного на початку нашої статті, вважаємо, що відсутня процесуальна заборона на вирішення судом питань про вжиття заходів забезпечення позову чи забезпечення доказів (тобто питань, безпосередньо не пов'язаних із проведенням судової експертизи) в період зупиненого провадження при призначенні експертизи, навіть якщо матеріали справи перебувають в експертній установі. Крім того, сама мета процесуальних інститутів забезпечення позову і забезпечення доказів (ч. 2 ст. 149 та ч. 1 ст. 116 ЦПК) вимагає невідкладного вчинення відповідних процесуальних дій із боку суду. При цьому забезпечення позову допускається на будь-якій стадії розгляду справи; заява про забезпечення позову розглядається судом не пізніше двох днів із дня її надходження без повідомлення учасників справи (ч. 2 ст. 149, ч. 1 ст. 153 ЦПК), а забезпечення доказів розглядається не пізніше п'яти днів із дня її надходження до суду (ч. 2 ст. 118 ЦПК).

До речі, провідні вчені-процесуалісти, зазначаючи про наслідки зупинення провадження, теж визнають, що із зупиненням провадження у справі припиняється вчинення будь-яких процесуальних дій по цій справі, за незначними винятками (наприклад, дій із забезпечення доказів) [5, с. 609]. При цьому окремі науковці вважають, що таким винятком в умовах зупиненого провадження може бути не лише забезпечення доказів, а й процесуальні дії щодо забезпечення позову [8, с. 48].

Зазначений висновок поширюється й на випадки виконання судом клопотань експертів про надання додаткових матеріалів (згідно з ч. 3 ст. 107 ЦПК, визначаючи матеріали, що надаються експерту чи експертній установі, суд у необхідних випадках вирішує питання про витребування відповідних матеріалів за правилами, передбаченими цим Кодексом для витребування доказів) чи погодження строків проведення експертизи. Або ж, наприклад, вирішення судом за зверненням лікаря-психіатра питання про примусове направлення фізичної особи, щодо якої відкрито провадження у справі про визнання її недієздатною, яка ухилиється від проходження експертизи, на судово-психіатричну експертизу (ч. 2 ст. 298 ЦПК).

Надходження до суду подібних клопотань, їх вирішення, навіть у судовому засіданні за участю сторін, не свідчить про рух справи, тобто провадження в справі перебуває в зупиненому стані.

При цьому поновлювати провадження (тимчасово, на момент виконання клопотання експерта) не лише недоцільно, а й процесуально незаконно, оскільки провадження у справі зупиняється на чітко визначений час – час проведення експертизи (про що прямо зазначено у п. 5 ч. 1 ст. 252 та п. 9 ч. 1 ст. 253 ЦПК) та може бути поновлене лише після усунення обставин, що викликали його зупинення (ч. 1 ст. 254 ЦПК), тобто після проведення експертизи. Отже, ЦПК не передбачає тимчасове відновлення провадження (з метою вирішення окремих процесуальних питань) та його «повторного» зупинення з тих самих підстав.

Без однозначної відповіді залишається питання стосовно дій судді у разі повернення до суду матеріалів з експертної установи без виконання експертизи (через неможливість проведення експертизи з різних причин).

Наприклад, у господарському судочинстві господарським судам були надані роз'яснення про те, що в разі повернення експертною установою (експертом) матеріалів справи господарського суду з передбачених чинним законодавством підстав (варто мати на увазі ймовірність настання передбачених п.п. 1.13, 4.9 Інструкції наслідків у вигляді повернення матеріалів справи суду, який призначив експертизу, або повідомлення експертом суду про неможливість надання висновку) господарський суд поновлює провадження у справі для вирішення питань, пов'язаних з усуненням причин, які потягли за собою таке повернення (абз. 5 і 6 п. 11 постанови Пленуму Вишого господарського суду України від 23.03.2012 р. № 4).

У цивільному ж судочинстві в одних справах судді просто поновлюють провадження у справі та продовжують її розгляд (або обговорюють у судовому засіданні питання неможливо-

сті проведення експертизи), в інших справах судді спочатку скасовують ухвалу про призначення експертизи, а потім вже поновлюють провадження в справі.

З буквального тлумачення положень ст. 252 і ст. 253 ЦПК випливає, що суд зупиняє провадження у справі саме у зв'язку з «призначенням судом експертизи» (п. 5 ч. 1 ст. 252 ЦПК); при цьому провадження зупиняється «на час проведення експертизи» (п. 9 ч. 1 ст. 253 ЦПК).

Поновлюється провадження у справі після отримання судом повідомлення про усунення обставин, що викликали його зупинення (ч. 1 ст. 254 ЦПК).

У контексті положень п. 5 ч. 1 ст. 252 ЦПК та п. 9 ч. 1 ст. 253 ЦПК такими обставинами (тобто обставинами, що викликали зупинення провадження) є складний процесуальний факт – сам факт «призначення» судом експертизи шляхом постановлення відповідної ухвали та факт направлення матеріалів справи до експертної установи задля «проведення» експертизи.

При цьому повернення до суду матеріалів справи без виконання експертизи неможна вважати «проведенням експертизи», тобто тим фактом, з яким п. 9 ч. 1 ст. 253 ЦПК пов'язує можливість поновлення провадження у справі. Адже в разі повернення матеріалів справи до суду без проведення експертизи ухвала про призначення експертизи продовжує діяти (оскільки така ухвала суду є індивідуальним правовим актом та, як результат правозастосування, вичерпує свою дію її виконанням, тобто досягненням тієї мети, заради якої ця ухвала була постановлена, – проведення експертизи).

До речі, ЦПК прямо передбачає можливість скасування судом своєї ухвали про призначення експертизи, що тягне за собою обов'язок експерта негайно повернути суду матеріали справи без проведення експертизи (ч. 4 ст. 107 ЦПК), а також прямо передбачає можливість скасування судом раніше постановленої ухвали про призначення експертизи в разі невнесення у визначений судом строк коштів для забезпечення судових витрат або несплати у визначений судом строк відповідних сум авансом (ч. 3 ст. 135 ЦПК). Отже, сама можливість скасування судом раніше постановленої ним ухвали про призначення експертизи процесуально існує.

Висновки. Таким чином, до моменту «проведення експертизи» ухвала суду про призначення експертизи продовжує діяти (зберігає свою юридичну чинність) як підстава, яка зумовила зупинення провадження у справі. І лише із втратою дії цієї ухвалою можна говорити про усунення обставин, що спричинили зупинення провадження у справі (ч. 1 ст. 254 ЦПК). Тому робимо висновок, що для поновлення провадження у справі (у разі повернення до суду матеріалів справи без виконання експертизи) необхідно анулювати підставу призначення експертизи, тобто скасувати раніше постановлену ухвалу суду про призначення експертизи, що можливо або на підставі ч. 3 ст. 135 ЦПК (у разі неоплати експертизи), або за аналогією з ч. 4 ст. 107 ЦПК (за наявності інших підстав для повернення матеріалів справи до суду без виконання експертизи).

Список використаних джерел:

1. Аналіз судової практики щодо призначення експертиз у цивільних справах у 2013–2014 рр., підготовлений суддею апеляційного суду Донецької області Краснощоговою Н.С. та секретарем судової палати з розгляду цивільних справ апеляційного суду Харківської області Піддубним Р.М. *Офіційний вебсайт судової влади України*. URL: https://hra.court.gov.ua/sud2090/inf_court/generalization/uzag154.
2. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс; підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. 624 с.
3. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник / За заг. ред. С.С. Бичкової. Київ: Атіка, 2006. 384 с.
4. Цивільний процес України: академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / за ред. С.Я. Фурси. Київ: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. 848 с.
5. Курс цивільного процесу: підручник / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2011. 1352 с.
6. Короед С.О. Цивільний процес та цивільне судочинство: концепція уніфікованого розуміння понять. *Держава і право: Збірник наукових праць. Серія Юридичні науки. Випуск 73 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України*. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2016. С. 247–258.
7. Короед С.О. Новий погляд на теорію позову в цивільному процесі. *Судова апеляція*. 2014. № 4 (37). С. 65–69.
8. Трач О.М. Поняття зупинення провадження у справі в цивільному процесі. *Університетські наукові записки*. 2015. № 55. С. 42–50.